

Role Hany Benešové při vytváření exilového prezidentského „dvora“*

Jana Čechurová

THE ROLE OF HANA BENEŠOVÁ IN THE FORMATION OF THE PRESIDENTIAL “COURT” IN EXILE

This study focuses on Hana Benešová, one of the most significant female figures of the first half of the 20th century, and her role in the internal functioning and external reflection of the presidential “court” in exile in Great Britain during the Second World War. To a great extent, it highlights the continuity with the pre-war period. Emphasis is also placed on the elements of standard royal courts that are identical to those of the republican court.

KEYWORDS:

Hana Benešová; Edvard Beneš; exile; president; Great Britain

Výzkum prezidentského „dvora“ v exilu je možné uchopit z různých stran — lze jej nazírat především optikou politických dějin, ale také prizmatem každodennosti. V tomto textu bude prezentována role symbolu, symbolických vyjádření, stejně jako vizualizací. Autorita předních představitelů exilové reprezentace byla totiž posilována i těmito prvky, na druhou stranu je třeba přiznat, že právě pro svou symboličnost a sejetí s minulostí v určitých kruzích body ztrácela. Otázka kontinuity a diskontinuity, respektive prolnutí těchto prvků, je jedním ze základních bodů výzkumu londýnského exilu po řadu let, či spíše desetiletí.¹

Osobnost Hany Benešové² má pro studium exilové reprezentace a jejího vyzarování mimořádný potenciál. Ona sama byla jedinečná a zároveň typická, tradiční i moderní. Byl to Pavel Kosatík, kdo v devadesátých letech otevřel svými *Osmi ženami z Hradu* nejen téma prvních dam v minulosti, ale také provozu, každodennosti, kontinuity a vymezování se, stejně jako řeči symbolů ve spojitosti s osobností prezidenta republiky. Kvalitní a komplexní biografie se Hana Benešová dočkala až od Petra Zídka,³ který její osudy za druhé světové války dokumentuje velmi podrobně, nastiňuje

* Tento článek vznikl v rámci projektu GA ČR *Inscenování politického exilu. Českoslovenští politici v Londýně za druhé světové války* (č. 18-02760S).

- 1 V první řadě se jedná o Jana Kuklíka ml., mnohdy v autorské dvojici s Janem Němečkem. Řada článků k dějinám exilové každodennosti vyšla z autorské dílny Jana Kuklíka ml. a autorky této studie.
- 2 Průkopníkem tématu byl již v devadesátých letech Pavel KOSATÍK, *Osm žen z Hradu*, Praha 1993, kapitola „První dáma státu — Hana Benešová (1885–1974)“, s. 72–138. Kosatík postavil svůj text především na archivním výzkumu a ego-dokumentech a i v tomto jej můžeme označit za průkopníka, byť se jedná o dílo popularizační.
- 3 Petr ZÍDEK, *Hana Benešová. Neobyčejný příběh manželky druhého československého prezidenta (1885–1974)*, Praha 2014.

její bezprostřední personální okolí jako součást dvora, všímá si právě symbolické role Hany Benešové a také doprovází text celou řadou ilustrativních fotografií. Ty mají pro téma této studie mimořádnou výpovědní hodnotu.

INSCENOVÁNÍ PREZIDENTSKÉHO DVORA

Pokud hovoříme o inscenování dvora, tedy o tvorbě prezidentského dvora v exilu, musíme tento proces vnímat jako jev se značnou kontinuitou, a to jak institucionální, tak personální. Meziválečný Hrad byl také v řadě aspektů inscenovaným prezidentským dvorem, ovšem v jiných podmínkách. Hledal své obrysy na přelomu monarchistické a republikánské epochy. Proklamativně se sice od předchozí doby distancoval, zároveň však neváhal využívat prvky, u kterých se dal očekávat pozitivní efekt směrem k veřejnosti, byť by vyloženě zahrnovaly dynastické motivy. Zde je možné vést nikdy nekončící diskuse o tom, co bylo přirozeným projevem v určité životní situaci a konstelaci a reprodukcí vžitě kultury a co bylo cíleným a stylizovaným kalkulem, snad i falší, když byla republikánská idea implementována spolu s monarchistickými stereotypy. V této při se strany sporu spíše než o doložitelná fakta opírají o svůj ideový přístup a interpretaci této epochy jako takové.⁴

Tradici prezidentského dvora položil Tomáš G. Masaryk a jeho nejbližší okolí. Je známo, že původní ceremoniál sestavil přední znalec etikety Jiří Guth-Jarkovský, který nezpochybnitelně čerpal inspiraci z aristokratického prostředí. Ač se s Masarykem v mnohém neshodli, jeho stopa v „dvorských“ rituálech je neoddiskutovatelná.⁵ Můžeme se přít o důvodech a motivacích, faktem však zůstává, že prezident Masaryk se stylizoval do Františka Josefa I., či spíše pracoval s typickými prvky jeho vzhledu — vzpomeňme na jízdu koňmo, obleky připomínající uniformu a celou řadu nástrojů programově budujících kult osobnosti. Čisté republikánství ustoupilo Masarykově velikosti i v tom, že v jeho případě nebyl výkon funkce časově omezen, respektive mohl se nechat volit prezidentem tolikrát, kolikrát sám uznal za vhodné. Masaryk měl také jasnou představu o svém nástupci a zasazoval se o ni velmi tvrdošijně. Edvard Beneš pak převzal jednak zaběhaný systém, jednak se také v mnohém snažil sám připodobnit Masarykovi, byť byl o dvě generace mladší, progresivnější, ale na druhé straně také mnohem méně charismatický.

Rysem, který byl pro prvorepublikový Hrad⁶ typický a který úzce koresponduje s panovníckými dvory, byla přítomnost řady rodinných příslušníků, obklopujících prezidenta a zároveň viditelných na veřejnosti, mnohdy i zastávajících různé oficiální

4 Dlouhodobě se této problematice věnuje Dagmar Hájková, srov. například Dagmar HÁJKOVÁ — Pavel HORÁK, *Narozeniny prezidenta republiky*, in: Dagmar Hájková — Pavel Horák — Vojtěch Kessler — Miroslav Michela (edd.), *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, Praha 2018, s. 137–180.

5 Jiří Guth-Jarkovský navrhl například audienční řád, ale také pravidla úřadování v Lánech, tedy ve venkovském sídle prezidenta.

6 Pozornosti historiků se těší po desetiletí, a to včetně mechanismů ovlivňování či vyzářování. Editorsky můžeme vidět jeden z počátků v práci Jaroslava PECHÁČKA, *Masaryk, Beneš*,

funkce. Rodina nejenže byla přítomna v blízkosti hlavy státu, zároveň byla spolu s prezidentem prezentována veřejnosti, nejčastěji prostřednictvím fotografií — typická jsou skupinová foto Masarykovy rodiny a přátel na pikniku například v Topolčankách. Jedná se o analogii s běžnou rodinou, vyzařování pevných citových vazeb a důkaz, že i státník je jen člověk, je zde však přítomna i noblesa a elegance. Zároveň se jednalo o dynastickou prezentaci. Fakt, že se na „trůnu“ za 20 let vystřídal pouze dvě osoby — spolutvůrci státu, po celou dobu úzce spolupracující, názorově blízcí a soukromě propojení, s kontinuálně přecházejícím personálem, na prvním místě kancléřem Přemyslem Šámalem,⁷ ale i dalšími — pomáhá vytvářet dojem stability. Monarchické stability navzdory dynamice v exekutivě.

Masarykova rodina se ujala inscenování „prezidentského dvora“.⁸ Dcera Olga zpočátku vedla prezidentskou domácnost, posléze k dynastické prezentaci přispěla příkladem šťastné rodiny a mateřství. Její synové Herbert a Leonard byli snad nejfotogeničtějšími dětmi první republiky. Masarykova manželka Charlotta nemohla pro nemoc plnit funkci první dámy, a proto byla od počátku nahrazována při oficiálních příležitostech nejstarší dcerou Alicí. Syn Jan nejprve dělal otcovi asistenta, posléze působil v diplomacii. On i Alice zůstali bezdětní, i tak měl ale Masaryk poměrně velkou rodinu, neboť je třeba připočítat také dcery zesnulého syna Herberta — Annu a Herbertu.

MASARYKOVI A BENEŠOVI

Rodina Masarykova a manželé Benešovi žili v počátcích první republiky společně v prezidentském bytě na Pražském hradě, trávili společně i dovolené či lázeňské pobyty, přičemž Masarykova rodina Benešovy symbolicky adoptovala. Masaryk měl tři vlastní děti, které se dožily jeho prezidentství. Alice nahrazovala první dámu a její organizační činnost v Červeném kříži budila všeobecný respekt,⁹ ale v řadě aspektů ani ona ideál první dámy nenaplnovala. Problémem bylo její staropanenství, psychická labilita a v řadě otázek i značně ostře formulovaný vlastní názor. V této konstelaci zbyl pro Hanu Benešovou poměrně velký prostor, ve kterém plnila rovněž funkci první dámy, byť byla manželkou ministra zahraničí. Jan Masaryk v některých ohledech parametry „následníka“ trůnu splňoval problematicky, podobně jako korunní princ Rudolf. Do námi nastíněné mozaiky však velmi přesně zapadá vize, že by Jan mohl po druhé světové válce nahradit v úřadu Edvarda Beneše. Ten byl jen o dva roky

Hrad, původní vydání Mnichov 1984, následně Praha 1996, Zdeňka ŠOLLEHO, *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919 I–II*, Praha 1993–1994. Monograficky pak ve dvojsvazkovém díle Antonína KLIMKA, *Boj o Hrad. I. Hrad a Pětka (1918–1926)*, Praha 1996, II. *Kdo po Masarykovi? (1926–1935)*, Praha 1998.

7 Srov. Václav PAVLÍČEK — Jana ČECHUROVÁ — Václav LEDVINKA — Jan HÁLEK, *Přemysl Šámal, kancléř prezidentů*, Praha 2019.

8 K tomu podrobněji Pavel HORÁK, *Na prezidentském dvoře*, in: Dagmar Hájková — Pavel Horák a kol., *Republika československá. 1918–1939*, Praha 2018, s. 240–241.

9 Srov. Radovan LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*, Praha 2007.

starší než Masarykův syn, přesto mu byla svěřena úloha učitele, dohlázele a rádce. Pokud by měl Masaryk méně osobité děti, cesta manželů Benešových do jeho biologické rodiny by byla patrně obtížnější. Beneš byl již od počátku považován za Masarykova nástupce. Jistě důležitou roli hrálo i to, že manželé Benešovi, i přes všechny snahy,¹⁰ neměli děti. Nevytvořili svou vlastní úplnou rodinu, sociálně a kulturně se vzdálili od rodin, ze kterých vzešli, a i proto se jejich zakomponování do Masarykovy vysoce intelektuální rodiny a dvora jeví jako přirozená a všem vyhovující věc.

Hana i Edvard ovšem měli velké množství příbuzných, z nichž mnozí našli uplatnění v různých pozicích souvisejících s prezidentskou kanceláří a ministerstvem zahraničí. Zvláště s některými sourozenci Edvarda Beneše (pocházel z deseti dětí) udržovali manželé intenzivní vztahy. V Benešově rodině bychom našli řadu podnikavých a cílevědomých osobností, z nichž mnozí překročili horizont rodného Plzeňska. Hanini dva bratři byli jiného založení, což také umožnilo, aby její synovec Jiří Vlček (* 1924) byl pro Benešovy téměř jako jejich vlastní dítě. Do exilu s nimi však překvapivě neodešel. Pro období exilu je třeba vyzdvihnout Benešova synovce Bohuše,¹¹ který působil jako diplomat v Londýně, a neteř Jiřinu, vykonávající roli osobní sekretářky, posléze další neteř Boženu Klučkovou a v neposlední řadě i staršího bratra Vojtu Beneše a jeho čtyři děti, který pobýval v Americe a angažoval se v zahraniční akci, byť s pocitem křivdy, že není tak důležitý jako za první světové války.¹² Členové těchto dvou rodin — Masarykových a Benešových — jsou pro inscenování exilového dvora klíčoví. Nesou v sobě prvek kontinuity, a to včetně kontinuity s hradním dvorem v lepších časech.

Hana Benešová byla dívkou ze skromných poměrů, která se díky šťastné rodinné konstelaci dostala k zabezpečené tetě a zbohatla. Za muže si vybrala vzdělaného asociálního asketu. Až po letech se jasně ukázalo, že to byla volba perspektivní. Nesnažila se energicky manžela změnit, ale chybějící lidskou dimenzi mu dodávala. Pod vlivem Alice Masarykové byla přivedena k charitativní práci, byla jí svěřena péče o YWCA (Young Women's Christian Association — Křesťanské sdružení mladých žen), jeden z prostředků propagace anglo-americké civilizace v Československu, ta však nedopadla příliš úspěšně. Nicméně životní zkušenosti potřebné pro budoucnost Hana Benešová touto prací získala. V průběhu první republiky byla zvyklá na určitý standard, pokud se týká „dvorských“ reálií — většinu tohoto období bydlela buď na Pražském hradě, nebo v Černínském paláci, renovovaném sídle ministerstva zahraničí. Ve zkoušce flexibility při konfrontaci s negativními životními okolnostmi selhala za první světové války. Podruhé se to již nestalo.

Hana Benešová stála u zrodu prezidentského dvora a pomáhala jej tvořit. Nevyrůstala sice v rodině světaznalého univerzitního profesora a vzdělané Američanky jako Masarykovi děti, ale takový původ měl z prvorepublikové elity jen málokdo.¹³ Hana

10 Autenticky Jana ŠETŘILOVÁ (Čechurová) — Jaroslav ČECHURA (edd.), *Listy důvěrné. Vzájemná korespondence Hany a Edvarda Benešových*, Praha 1996.

11 Martin NEKOLA — Pavel CARBOL (edd.), *Bohuš Beneš — synovcem prezidenta*, Praha 2020.

12 Srov. Jana ŠETŘILOVÁ (Čechurová), *Válečný deník Vojty Beneše*, *Dějiny a současnost* 16, 1994, č. 6, s. 47–50.

13 Srov. TÁŽ, *Vyšší vrstvy*, in: D. Hájková — P. Horák a kol., *Republika československá. 1918–1939*, s. 647–660.

měla maturitu a studovala na Sorbonně, s Benešem již před válkou cestovala po Evropě, byla jazykově vybavená, kultivovaná a především měla přirozenou inteligenci, sociální inteligenci a schopnost adaptovat se. Tak jako se Beneš během první světové války úspěšně etabloval v mezinárodním politickém a diplomatickém prostředí, dokázala Hana, která manžela kvůli jeho pobytu v exilu čtyři roky neviděla a přijela za ním rovnou a bez jakékoli výbavy na pařížskou mírovou konferenci, vplynout do prostředí vysoké evropské společnosti. Spojovala v sobě velmi přirozeně tento mezinárodní přesah s úzkou vazbou na domácí, až domácké prostředí. Zároveň se stala také módní ikonou, nosila originální pařížskou módu a udávala styl. Pokud budeme vnímat prezidentský dvůr komplexněji, bude nám zřejmé, že to není u první dámy vůbec nepodstatné.

ROLE PRVNÍ DÁMY¹⁴

Masaryk se při koncipování československého státu zhlédl v americkém vzoru — Československo vzniklo jako republika, což nebylo úplně samozřejmé. Reálně se systém blížil spíše francouzskému uspořádání. Nicméně silné ideje a vzory, které na tvůrce státu působily, byly především americké. Stejně tak institut první dámy byl vnímán především jako americká zkušenost a leckde to platí doposud.¹⁵ Masaryk měl navíc za manželku skutečnou Američanku. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že ani Masaryk, ani žádný z jeho nástupců neinicioval úpravu právního postavení první dámy, a bylo tedy na každé konkrétní manželce prezidenta, jak se k roli postaví. „Manželka prezidenta má už z hlediska symboliky svého postavení velkou moc,¹⁶ bylo zřejmé tehdy i dnes. Právní úpravu funkce první dámy se snažila neúspěšně prosadit roku 1997 Dagmar Havlová a teprve od její éry mají manželky prezidenta pro svou úřední činnost lepší zázemí a možnost proplácení služebních cest. V éře Masarykově i Benešově tato záležitost nijak upravena nebyla, a i v tomto se spíše vycházelo z dosavadní monarchistické praxe. S rolí první dámy a tradicí v moderní české společnosti to bylo složité i z toho důvodu, že císař František Josef I., který vládl od poloviny 19. století po rok 1916, takže v mírových poklidných dobách obyvatelé Rakousko-Uherska a posléze Československa jiného panovníka v podstatě nezažili, byl od roku 1898 vdovcem a i před tím se císařovna Alžběta chovala značně nezávisle. V paměti tvůrců česko-

14 Shrnutí dosavadního bádání a některé současné teoretické koncepty k této otázce nastiňuje Barbora VANĚČKOVÁ, *Role první dámy v kontextu soukromé a veřejné sféry: analýza mediálního zobrazování Ivany Zemanové*, diplomová práce, Katedra genderových studií FHS UK, Praha 2017.

15 Poslední velká debata o tom, zda by mělo být zákonem upraveno postavení první dámy, proběhla před prezidentskou volbou na sklonku roku 2017. Všichni kandidáti se tehdy od právní úpravy postavení první dámy distancovali, nejednou s poukazem, že ani T. G. Masaryk nic takového neprosazoval.

16 Michal Horáček v rámci ankety ČTK, výsledky a další názory zveřejněny 25. 12. 2017. Srov. https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/postaveni-prvni-damy-stanovenozaknem-kandidati-jsou-proti_460255.html [náhled 22. 7. 2020].

slovenského státu takový domácí vzor tedy příliš vryt nebyl. Ovšem i v tehdejších republikách se vycházelo z určitých aristokratických vzorů, které byly aplikovány do demokratického prostředí. Již slovo dáma odkazuje na vznešenost.

Pracoval-li Masaryk s americkými vzory, pak jeho americká manželka a v mnohém ani jeho dcera nebyly s to dostát všem úkolům, které jsou a byly od první dámy vyžadovány. Součástí role první dámy byla výrazná sebe prezentace — očekávalo se, že bude když ne krásná, tak upravená a vkusně oblečená dle poslední módy. Musela se umět ve společnosti dokonale chovat, měla se věnovat dobrovolnictví, moralizujícím a zkrášlovacím činnostem, zdraví a vzdělávání.¹⁷ Předpokládalo se u ní zakládání a správa nadačních fondů a záštity nad různými charitativními projekty, čímž měla pomoci vytvářet dobrý dojem nejen o sobě, ale také o prezidentovi. Samostatné veřejné vystupování první dámy se předpokládalo spíše jako doplnění programu prezidenta; první dáma není funkce volená, a proto nemá samostatnou politickou odpovědnost. Prezidentský pár měl dohromady i každý zvlášť sloužit jako vzor. I proto řadu soukromých aktivit přesouvali nebo sdíleli ve veřejném prostoru (film, fotografie).

Na prostředí „dvora“ byla Hana Benešová dlouhodobě zvyklá. Nebýt úzké, až rodinné provázanosti mezi Masarykovými a Benešovými, nebylo by to vůbec samozřejmé. Proč právě žena ministra zahraničí a ne nějakého jiného ministra... Prvorepublikový dvůr Hana a Edvard Benešovi převzali. Masaryk v úřadu nezemřel, odcházel z něj se slovy „budu se na vás dívat“, v centru dění zůstala i Alice a Jan pokračoval dál na vyslaneckém postu.¹⁸ Předchozí životní zkušenosti jistě byly pro Hanu velmi cenné i pro další období, kdy bylo již na ní, aby podobné prostředí s plnou odpovědností spoluvytvářela. Jenže exilová realita a vytváření „dvora“ mohlo sice navazovat na minulost a prakticky i symbolicky s ní pracovat, zároveň se však pohybovalo ve zcela jiných parametrech.

Existenčně bylo závislé na právním respektu a později uznání československého státního zřízení¹⁹ a také finančních prostředcích Velké Británie, personálně na omezeném okruhu osob. Vedle rodinných příslušníků Edvarda Beneše se i nadále pocho-pitelně počítalo se značkou „Masaryk“. Toto jméno dodávalo Benešovu dvoru legitimitu. Manželé Benešovi si toho byli jistě vědomi a s přirozenou pokorou si tento fakt osvojili. Jan se stal poprvé v životě personou alespoň formálně politickou, byl

¹⁷ B. VANĚČKOVÁ, *Role první dámy*, s. 25.

¹⁸ Určité změny ovšem s Benešovým prezidentstvím nastaly, kupříkladu hradní architekt Josip Plečnik, který v Masarykových intencích vdechnul monarchistickému sídlu republikánskou ideu, byl vystřídán Benešovým osvědčeným architektem Pavlem Janákem, který předtím realizoval skvělou rekonstrukci a přístavbu Černínského paláce pro ministerstvo zahraničí.

¹⁹ K tomu fundamentálně Jan KUKLÍK, *Vznik Československého Národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940*, Praha 1996, zde kap. „Postavení prezidenta republiky“. Prezidentská kancelář se dělila na vojenskou a civilní a zabezpečovala vedle styku s vládou a orgány Prozatímního státního zřízení a se zahraničními a státními činiteli veškerou úřední agendu, korespondenci, vystoupení prezidenta, jeho program, společenské styky, správu jeho sídla a ostatní služby prezidenta republiky.

ministrem zahraničních věcí; Leonard a Herbert, kteří dospěli v mladé muže, se osudově zapojili do vojenského letectva. A od Alice, se kterou se manželé Benešovi setkali během svého pobytu v USA roku 1939,²⁰ se očekávalo angažmá politické, reprezentativní a charitativní. Všem bylo jasné, jak velkou hodnotu její jméno má. Jakkoli ze začátku vypadalo, že těmto očekáváním Alice dostojí — na konci roku 1939 dokonce absolvovala přednáškové turné —, nakonec vše dopadlo jinak. S ohledem na svůj psychický stav nebyla schopna se na žádné z těchto aktivit podílet a válku trávila privátně v USA.

Výše bylo nejednou připomenuto, jak velký význam hraje prvek symbolu a kontinuity. V extrémních podmínkách exilu byla každému gestu přikládána z hlediska významu ještě větší váha než obvykle. Pokud bychom měli srovnávat parametry Benešových exilů, pak jistě uvidíme v prvním případě snaživého bezejmenného subtilního solitéra, v případě druhém zkušeného, ale zdravotně oslabeného oficiálního reprezentanta s početným aparátem státního zřízení, který s sebou navíc tentokrát měl manželku, která umožňovala dodat jeho vyzařování další dimenzi. Čistě spekulativní je otázka, jak by Beneš zvládl období 1938–1939, kdyby neměl po boku svoji ženu Hanu. Jak by bez ní zpracoval bezprostřední mnichovské trauma, jak by bez ní zvládl první měsíce v Británii a Spojených státech. Je třeba vyzdvihnout, že Hana i po dvaceti letech strávených mezi společenskou elitou neztratila nic ze své praktické a duševně vyrovnané podstaty. Byla to ona, kdo pomohl ztroskotanému prezidentovi zabydlet se v domě v Putney,²¹ kdo chodil nakupovat, komunikoval s okolním světem a ustál pád mezi „obyčejné lidi“ za ně za oba. A byla to opět ona, kdo mu byl nejbližší, když musel napřít veškerou energii pro svůj návrat do vrcholné politiky. Přestože Hanino postavení ani zde nebylo systémově zakotveno, doprovázela prezidenta neochvějně při cestách do úřadu i do Buckinghamského paláce.²² „Benešova autorita byla před celým světem potvrzena pozváním prezidenta a paní Hany Benešové anglickým králem Jiřím VI. a královnou Alžbětou na oběd do Buckinghamského paláce.“²³

Nejen pro Beneše bylo životně zásadní, zda s sebou v exilu měl manželku, či nikoli.²⁴ Podle sčítání průřezového obyvatelstva²⁵ roku 1941, které pro Brity provádělo

20 „Drazí, milí přátelé, Eduško a Hančí, těším se na Vás. Jako by kousek Lán a Hradu byl s Vámi.“ Setkání se uskutečnilo 28. června 1939. Citováno dle R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 327.

21 Benešovi se na podzim roku 1938 nastěhovali do rodinného domu synovce Bohuše Beneše.

22 Reflexe jedné takové cesty se nachází například v záznamu Jaromíra Smutného ke dni 16. července 1941, editován in: Jan NĚMEČEK a kol. (edd.), *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. Dokumenty, Díl 1*, Praha 1998, s. 208–210.

23 Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, Brno 1994, s. 29.

24 K tomu podrobně Jana ČECHUROVÁ — Jan KUKLÍK, *Women in Emigration — Continuity and Discontinuity of Life Roles. A Contribution to the Study of Czechoslovak Exiles in Great Britain during World War II*, Prager wirtschafst- und sozialhistorische Mitteilungen = Prague Economic and Social History Papers, 2004/2005, č. 7, s. 154–169.

25 Pracovní povinnost se vztahovala na ženy ve věku 16–50 let a muže staré 16–65 let. Žen ve vlastní domácnosti mezi československými emigrantkami v této věkové kategorii sčítání vykazalo více než 2000.

exilové ministerstvo sociální péče, byla polovina československých žen²⁶ pobývajících v exilu „ve vlastní domácnosti“, a právě u těch se dá předpokládat, že do ciziny odešly společně se svými manžely. Pro život v exilu a jeho parametry bylo zcela zásadní, zda se podařilo emigrovat celé rodině, nebo jen mužům. Bylo to podstatné pro běžný život, společenský život i pro veřejné angažmá s ohledem na osud rodiny v protektorátu či kontinentální Evropě. To byl jistě také jeden z důvodů, proč se manželé Benešovi snažili do exilu přivést i řadu svých příbuzných a existenčně je zajistit. Nezapomínejme, že Hana Benešová pocítila za první války na vlastní kůži důsledky zahraniční odbojové činnosti svého muže. Personální uspořádání mělo pak vliv i na parametry bydlení.²⁷

Hana Benešová plnila v exilu celé spektrum rolí a plnila je autenticky. Jedním z klíčových bodů bylo to, že v Putney i později v Aston Abbotts vytvořila přátelské prostředí, v němž bylo možno přiblížit se „trůnu“, které bylo místem společenské komunikace a mnohdy i místem inspirativním a vhodným pro čerpání sil. Kdo tedy tvořil prezidentský dvůr? Vedle prezidentského páru, jejich příbuzných plnicích role sekretářů a asistentek, Jana Masaryka a služebného personálu (komorník a komorná, kuchařka, učitelka angličtiny, řidič a stráž) sem jistě můžeme zařadit osobnosti, které byly lidsky i služebně Benešovi nablízku, především Prokopa Drtinu, který byl navíc synem Masarykova dávného lidského i politického soupeřníka prof. Františka Drtiny. Byl předválečným Benešovým tajemníkem a nyní působil jako politický referent. Dále sem patřil kancléř Jaromír Smutný a pak také Benešův osobní tajemník Eduard Tábořský. Spolupráce i osobní vazby s těmito muži i jejich manželkami sahaly hluboko do první republiky a také překročily horizont válečných let.

Po náletech na Londýn, které se nevyhýbaly ani prezidentovu příbytku v Putney,²⁸ padlo rozhodnutí přestěhovat hlavu exilové reprezentace na venkov. Bývalé opatství

26 Zásadní inspirace in: Claus-Dieter KROHN — Erwin ROTERMUND — Lutz WINCKLER a kol. (edd.), *Frauen und Exil. Zwischen Anpassung und Selbstbehauptung*, Exilforschung. Ein Internationales Jahrbuch XI, München 1993.

27 Jedním z nejpečlivějších pozorovatelů Benešova prezidentského dvora byl jeho archivář Jan Opočenský. Ten navštěvoval prezidentské sídlo často a vedl si o tom poznámky za sebe i svého spolubydlícího, ministra financí Ladislava Feierabenda. Jana ČECHUROVÁ — Jan KUKLÍK — Jaroslav ČECHURA — Jan NĚMEČEK (edd.), *Válečné deníky Jana Opočenského*, Praha 2001. Opočenský a jeho spolubydlící jsou zároveň názornou ukázkou toho, jaký byl život v exilu bez manželky. V domě diplomata Viktora Jansy, který z obavy poslal svou rodinu do Ameriky a sám zůstal v Londýně, žil ještě ministr Feierabend, který z protektorátu odešel sám přes zelenou hranici a jeho rodina byla doma těžce perzekuována, a pak právě Opočenský, který opustil protektorát s manželkou a dospělým synem. Ten vstoupil do zahraniční armády a manželka byla na území Francie, kde se nebezpečně dlouho zdržela, zatčena Němci a válku strávila v koncentračním táboře.

28 Hana i Edvard se přitom snažili inspirovat britskou hrdostí a odvahou a při ohlášených náletech mnohdy neprchali do krytu. Například L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, s. 22–23: „Koncem října 1940 jsem byl u prezidenta Beneše v Putney. Když jsme byli v nejlepším hovoru, přišla paní Hana Benešová, že Němci jsou nad Putney. Prezident mě hned poslal s paní Hanou do betonového krytu v zahradě s tím, že přijde za námi, ale nepřišel [...]. Prezident Beneš přijal ochotně naše pozvání a byl u nás v Beckenhamu s paní Hanou

Aston Abbots, stejně jako nedaleké Wingrave (Buckinghamshire), se díky své velkorysejší dispozici a zároveň dobré dopravní dostupnosti stalo československými Versailles. Hana zde měla klíčovou roli, neboť mnohá setkání²⁹ byla iniciována právě jako pozvání na čaj paní Hanou. Její organizační nasazení a osobní přispění vytvářelo noblesní a zároveň domácí atmosféru.³⁰ Haniným vkladem bylo i to, že — stejně jako Zátorku a Sezimovo Ústí³¹ — toto sídlo vkusně zařídila a vybavila. Zároveň je zřejmé, že Hana Benešová se účastnila celé řady úředních jednání. „Do Aston Abbots jsem přijížděl kolem jedenácté hodiny dopolední a pobyl až do oběda s prezidentem v jeho pracovně. Při obědě se k nám připojila paní Hana Benešová a zůstala s námi také po jídle, kdy se v obývacím pokoji nebo venku na zahradě podávala černá káva,“³² vzpomínal ministr Feierabend.

Hanina úloha však není svázána pouze se sídlem prezidenta a eventuálně jeho doprovázením na řadu akcí. K dvorské reprezentaci patří také institucionálně zakotvená charita. Již od listopadu 1939 v Londýně působil sociálně podpurný spolek Československá pomoc, jehož čestnou předsedkyní byla Hana Benešová.³³ Československý Červený kříž (dále ČSČK) byl od svého počátku neodmyslitelně spjat s Alicí Masarykovou, která v jeho strukturách našla autentickou seberealizaci. Když však

14. září 1940. Sotva jsme začali jíst, bylo hlášeno, že letadla jsou nad Beckenhamem, a my jsme navrhli svým hostům, aby šli na chvilku do krytu, do sklepa. Paní Hana Benešová i prezident však odepřeli přerušit oběd a zůstali s námi.“

- 29 Hana byla prostředníkem komunikace s prezidentem poměrně často. Například během jeho americké cesty 1943. „Když pí Benešová mluvila s prezidentem, dostala od telefonní ústředny za úkol říct prezidentovi, aby si uvědomil, že ho může slyšet nepřítel a aby nic neříkal, co by mu mohlo pomoci. Neřekla to ze začátku z rozčilení a byla na to poštovní ústřednou upomenuta.“ 29. máje 1943. J. ČECHUROVÁ — J. KUKLÍK — J. ČECHURA — J. NĚMEČEK (edd.), *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 289.
- 30 O přestávkách během úředních jednání Hana hovořila s návštěvníky a sdílela s nimi jejich starosti, utěšovala, ptala se na rodinnou situaci, zajímaly ji osobní těžkosti a snažila se povzbudit.
- 31 Prezidentovy soukromé rezidence v Československu. Více Jana ČECHUROVÁ — Eliška FUČÍKOVÁ — Michal KOLÁŘ — Václav VĚTVIČKA, *Vila Hany a Edvarda Benešových v Sezimově Ústí = Hana and Edvard Beneš's Villa in Sezimovo Ústí*, Praha 2009.
- 32 L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, s. 229.
- 33 Jan NĚMEČEK — Ivan ŠTOVÍČEK — Helena NOVÁČKOVÁ — Jan KUKLÍK — Jan BÍLEK (edd.), *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I. (1940–1941)*, Praha 2008, s. 102. Konfliktem o ČSČK také skončilo dlouholeté přátelství Hany Benešové s manželkou diplomata Štefana Osuského Pavlou. Každá z nich zastupovala v konfliktu zájmy svých manželů, a ty se v tuto chvíli rozešly. Pavla Osuská se snažila o obdobné aktivity, jaké vyvíjel ČSČK, ve spolupráci s Francouzi. Manželky československých diplomatů v USA V. Hurbana Olga (Washington) a J. Papánka Betka (Chicago), s nimiž se Hana rovněž přátelila, vyvíjely činnost ve prospěch ČSČK. Podobně i Olga Fierlingerová v SSSR. Podrobně Jan KUKLÍK — Jan NĚMEČEK, *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939–1945*, Praha 2004, s. 110–129. Dále také Hana VELECKÁ, *Československý Červený kříž v zahraničí v období druhé světové války*, in: *Historie a vojenství* 49, 2000, č. 2, s. 378–405.

Alice odešla do Spojených států a ukázalo se, že v práci nemůže pokračovat, nastoupila na její místo Hana. 16. srpna 1940 se exilová vláda usnesla na návrhu prezidentovi, aby jmenoval svou ženu čestnou předsedkyní ČSČK, neboť v protektorátu byl právě rozpuštěn.³⁴ Prezident Beneš byl protektorem ČSČK a Alici Masarykové zůstala až do konce války funkce předsedkyně, byť žádnou aktivitu nevyvíjela. Vedle toho měl ČSČK také úřadujícího předsedu, kterým vždy byl vysoce postavený voják. Hana Červený kříž reprezentovala navenek, například v Albert Hall na festivalu ve prospěch Britského Červeného kříže,³⁵ nebo na koncertu Otty Lampla ve prospěch Ruského Červeného kříže, kterého se účastnila i manželka premiéra Churchilla. Sháněla pro něj peníze v Británii i v zámoří, účastnila se řady akcí, z nichž mnohé pořádal ČSČK, jako například oslavu devadesátého výročí narození Charlotty Garrigue Masarykové, jindy zaštiťovala oslavy Svátku matek, ale nebála se ani fyzické práce, když bylo třeba. Její přítomnost přirozeně dodávala věci na vážnosti a vzbuzovala o ni zájem. Navíc tím, jak byly pobočky ČSČK zastoupeny ve Velké Británii, ale i na mnoha místech po světě, představovala jeho činnost nejen pomoc krajanům, ale také styčný bod se státním zřízením a prostřednictvím Hany i přímo s prezidentem. Vedle zdravotní péče plnil ČSČK i sociální úkoly, tím se potenciál jeho působení na československé emigranty značně rozšiřoval. Předmětem zájmu jeho Dorosteneckého odboru byla československá internátní škola v Hinton Hall nedaleko Whitchurch.³⁶ Vyučování bylo zahájeno 15. září 1942 a slavnostního otevření se účastnila Hana Benešová i zástupci vlády, státní rady a Červeného kříže. Při této příležitosti byl natočen i propagační film.³⁷

Kromě soustavné práce byla Hanina aktivita rozložena do stovek jednorázových akcí, kdy jen její jméno znamenalo téměř prezidentskou záštitu a kdy její přítomnost a nelíčená empatie přibližovaly „dvůr“ k řadovým vojákům i civilistům. Stala se ambasadorkou nejrůznějších podniků a akcí,³⁸ patronkou, záštitou, její jméno nesly četné instituce a akce, byla po ní pojmenována škola — Československá státní škola národní Hany Benešové, sídlící v Maesfen Hall —, byla kmotrou řady dětí narozených v exilu. Jak zdůrazňují její životopisci Pavel Kosatík i Petr Zídek — kdo byl v nesnázích, tomu se snažila pomoci, usilovala o zpětnou vazbu. Její dopisy nebyly nikdy

34 J. NĚMEČEK — I. ŠŤOVÍČEK — H. NOVÁČKOVÁ — J. KUKLÍK — J. BÍLEK (edd.), *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně I. (1940–1941)*, s. 114.

35 Tamtéž, s. 846.

36 K tématu podrobně Zora DAMOVÁ, *Československé školství ve Velké Británii (1940–1945)*, diplomová práce, Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK, Praha 2013, a Aleš JENÍK, *Československá státní střední škola ve Velké Británii*, diplomová práce, Katedra pedagogiky PeDF UK, Praha 2006.

37 Byla pořízena i řada fotografií s Hanou Benešovou při návštěvách školy, dostupné například in: Národní archiv, fond Sběrka Československé školy ve Velké Británii. Řada Haniných fotografií je publikována v Jan BÍLEK – Jan KUKLÍK – Erik MARŠOUN – Jan NĚMEČEK, *Druhý exil Edvarda Beneše. Fotografie z let 1938–1945*, Praha 2016.

38 Kulturní akce nejlépe mapuje Bořivoj SRBA, *Múzy v exilu*, Brno 2003. Zde vyzdvihena její účast na akcích podporujících přátelství s jinými exilovými komunitami, například s Nory, kteří připravili večer k počtě literáta a tvůrce norské hymny Bjornstjerna Bjornsona. Velmi významné byly rovněž akce připomínající příjezd a pobyt Jana Amose Komenského v Anglii.

formální, ale osobní. Z předchozích dob měla široké spektrum sociálních kontaktů, mnohdy neformálních. Nepsala diplomatům, ale jejich manželkám,³⁹ se kterými se znala, rozuměla si a mohla volněji komunikovat. A vždy se snažila pomoci.

* * *

Edvard Beneš byl a je vnímán jako sporná osoba,⁴⁰ ale pokud se týká jeho manželky Hany, čteme-li různé paměti a vzpomínky, ať je jejich autorem agrárník nebo komunist, její hodnocení vyznívá pozitivně. Existence Benešova prezidentského dvora nemusela každému konvenovat, kritiků měl značné množství a o své politické vůdcovství tvrdě bojoval,⁴¹ zdá se však, že to byla právě Hana Benešová, která i přes svou neotřesitelnou loajalitu k manželovi vyzařovala sílu, naději a dobrotu srdce a působila napříč sociálními vrstvami i politickým spektrem. Pro vnímání a přijetí inscenovaného dvora to bylo jistě velké plus. Víc než kdo jiný symbolizovala, že v těžkých životních chvílích nejsou Čechoslováci ve Velké Británii sami, že je tu s nimi Hana Benešová a československé státní zřízení.⁴²

RÉSUMÉ:

The key figure in this study is Hana Benešová, wife of Czechoslovak President Edvard Beneš, and her contribution to the formation and staging of an analogue of royal courts, though in republican coordinates and in an environment of wartime exile, particularly in Great Britain. As her biographers concur and as is apparent from the archival material, Hana Benešová played a significant role in this process of reconstituting the representative focus of the Czechoslovak exile community. She was able to make use of a number of her personal talents and her experience from the preceding decades in the new environment and in far more difficult conditions. She had been accustomed to the role of first lady since the 1920s, as President Masaryk's wife had suffered from a long illness and died in 1923, and his elder, unmarried daughter Alice did not fully cover the parameters placed on this role. In the 1930s, when Beneš became president (December 1935), there was no significant change for her. She was able to harmonise the domestic environment of an important statesman and appear in public as an elegant fashion icon while radiating non-stylised humanity, kindness and understanding, even among strangers. She fully utilised all of these elements in exile, where her role was enhanced by the fact that a large number of Czechoslovak emigrants, both political and military, did not have their families with them or a supportive environment. At such moments, the "monarchic court" co-created by Hana and based during most of the war in the former abbey of Aston Abbots helped to build a sense of extended family and a kindred and protective environment and held great

39 Korespondenci s manželkou vyslance v USA Vladimíra Hurbana Olgou vytěžena například Jan KUKLÍK — Jan NĚMEČEK, *Hodža versus Beneš*, Praha 1999.

40 Při těchto diskusích by však nikdy nemělo zaniknout, že pro obnovu Československa úspěšně pracoval s téměř nelidským osobním nasazením a stálo jej to zdraví.

41 Nejlépe J. KUKLÍK — J. NĚMEČEK, *Proti Benešovi!*, c. d.

42 Podrobně se tomuto fenoménu věnoval Pavel MÜCKE, *Místa paměti druhé světové války. Svět vojáků československého zahraničního odboje*, Praha 2014, kap. „Ti nahoře II. Obrazy nevojenských elit“, a TÝŽ, *Rámce paměti druhé světové války v českých zemích. Vzpomínkové práce vojáků druhého čs. zahraničního odboje*, Praha 2013.

symbolic value. It is not for nothing that Hana Benešová, who in the whole spectrum of witnesses and authors of memoirs about the wartime exile in Britain, comes across as a bright spot, as the essence of humanity in difficult conditions. A number of institutions and associations bore her name, she was the godmother of the children of Czechoslovak refugees as well as a co-leader of the Red Cross, and she was the recipient of hundreds of different written requests, which she actively focused on handling herself. In so doing, she co-created a mosaic of the focal point of the effort to restore the lost Czechoslovak nationhood.

Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D., působí v Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Badatelsky se zaměřuje na dějiny moderní éry, především dějiny elit, elitních a diskrétních spolků a politické pravice (jana.cechurova@ff.cuni.cz).